

De ontdekkingsreis van Jacques Lemaire (1615-1617)

door Georges-H. DUMONT

Causerie gehouden op 25 oktober 1959

bij de Plechtige Opening van het Academiejaar op het Antwerps Stadhuis

DRIE jaar geleden, vanop ditzelfde spreekgestoelte, gaf de heer Conservator Smekens, een overzicht van de studie van de Belgische maritieme geschiedenis in de moderne tijden ⁽¹⁾. Hij sprak toen niet over de XVIIe eeuw. En terecht. Vergeleken met de expeditie van Diederik van Paaschen in de Middellandse Zee in 1511 ⁽²⁾ en het vertrek, in 1715, van drie schepen die respectievelijk voeren naar China, Soerat en Bengalen ⁽³⁾ — voorspel tot de Oostendse Compagnie — valt er na de inneming van Antwerpen door de Spaanse troepen in 1585 niets opvallends te signaleren op het gebied van onze actieve handelsvaart.

Was de liefde voor de zee dan dood in het hart van onze mensen, en meer in het bijzonder van de Vlamingen? Neen, maar zij kon zich voortaan slechts manifesteren onder vreemde vlag.

(1) F. SMEKENS, *Braakliggend terrein betreffende onze Nationale Zeevaart-geschiedenis in de Moderne Tijden*, in MEDEDELINGEN VAN DE MARINE ACADEMIE VAN BELGIE, boek X, jaar 1956-57, pp. 45-67.

(2) Zie F. DONNET, *Van Paaschen (Thierry)* in BIOGRAPHIE NATIONALE, t. XVI, col. 460-463, Bruxelles, 1901.

(3) Zie G.-H. DUMONT, *Banquibazar. La colonisation belge au Bengale au temps de la Compagnie d'Ostende*, Bruxelles, 1942, p. 19.

Hoeft eraan herinnerd te worden, dat de belangrijkste aandrijvers van de Hollandse expansionistische beweging, dat haar leermeesters in de taktiek van de grote overzeese handelsbetrekkingen, Belgen waren? Van bij ons stamden Balthazar de Moucheron, Willem Usse-linx, Jesse de Forest, Plancius, Pieter Minnewit, Brunel, Pieter Van den Broeck en zovele anderen wier namen de glorie van de Nederlanden uitmaken. Het is van bij ons dat honderden zeelieden en handelaars, verjaagd door de Spanjaard of aangetrokken door de Bataafse welvaart, de commando-posten te Amsterdam gingen bezetten.

Isaac Lemaire, de rijkste van deze uitwijkelingen, had in zijn nieuw vaderland een wereldfaam verworven. Hij stamde uit een oud Doorniks geslacht. Zijn vader — Jacques-Jean — was op de parochie Saint-Jacques gehuwd met Catherine de Bary, dame van Dottenijs. Enige jaren na hun huwelijk was het jonge paar overgegaan tot het protestantisme, en ze voedden hun kinderen in die leer op. In 1584 treffen we Jacques-Jean Lemaire te Keulen aan, later te Antwerpen, waar de hele familie zich kwam vestigen rond 1590. Niet voor lang echter: het was niet veilig openlijk protestant te zijn in de katholieke Nederlanden. Zo verspreidden de zonen van Jacques-Jean Lemaire zich dan ook over de wereld. Isaac ging te Amsterdam wonen, na een meisje van Antwerpen gehuwd te hebben; Pieter te Madrid, David was in Londen gevestigd en Salomon in Livorno; Abraham zocht heil in Keulen, terwijl Jean achtereenvolgens te Londen, Leiden en Amsterdam verbleef.

Evenmin als zijn broers, koos Isaac de ballingschap om in nietsdoen en verbittering bij de pakken te gaan neerzitten. Met zijn roekeloos temperament, en geholpen door een groot fortuin, wist hij al gauw binnen te dringen in de handelshoofdkwartieren van de Verenigde Provinciën. Ongetwijfeld heeft zijn woelig optreden zijn Hollandse vrienden nu en dan afgeschrikt, maar toch bogen ze gewillig voor zijn bevoegdheid en zijn rijkdom (4).

(4) Over Isaac Lemaire kan men raadplegen: O. LE MAIRE, *Un Christophe Colomb belge*, in REVUE GENERALE, juli-aug.-sept. 1933; BAKHUIZEN-VAN DEN BRINK, *Isaac Lemaire. Een voorlezing*, in DE GIDS, 1865.

Zie ook: A. DE BURBURE DE WESEMBEEK, *Deux émules belges de Christophe Colomb: Isaac et Jacques Lemaire*, in BULLETIN DU SECOURS D'HIVER, mai 1942.

J. DE SAINT-GENOIS, *Les voyageurs belges du XVIIe au XVIIIe siècle*. Bruxelles, s.d., pp. 71-92, versmelt Isaac en Jacques Lemaire tot één en dezelfde persoon. Vandaar zeer ernstige verwarringen die men in veel werken terugvindt.

*Qui Jeta lustravit Batavis incognita Nautis,
 Et non visa prius per Gallos, atque Britannos,
 ac Lusitanos Indorum nomine claros,
 Christicolæ aliis, sulcantes æquora velis,
 sic sua Jacobus Lemærius ora ferebat:*

In 1599 stichtte Isaac Lemaire te Amsterdam de Brabantse Compagnie. Dit handelsgenootschap verwezenlijkte aanzienlijke winsten in de Oost. Té aanzienlijk zelfs naar de smaak van de oude compagnies, die zich ter verdediging in één enkele verenigden : de Algemene Oost-Indische Compagnie. Zij verwierf op 20 maart 1602 het exclusief privilege om te varen en handel te drijven in al de zeeën toegankelijk langs de route van Kaap de Goede Hoop, ten westen, en langs de Straat van Magalhaes, ten oosten (5).

Maar de stichter van de Brabantse Compagnie gaf zich niet zo gauw gewonnen. Terwijl hij onderhandelingen voerde met een gezant van Hendrik IV, organiseerde hij verscheidene expedities naar het noorden, in de hoop aldus de Straat van Magalhaes overbodig te maken. Maar telkens stieten zijn schepen op ijsbanken die de doortocht afsloten. De Staten-Generaal van Holland werden tenslotte deze al te dure pogingen moe. Toen liet Isaac Lemaire de ogen vallen op het andere uiteinde van het Amerikaans vasteland. Uit de verhalen van ontdekkingsreizigers en uit hun cartografische beschrijvingen besloot hij, dat het mogelijk moest zijn een andere doortocht langs het zuiden te vinden dan de Straat van Magalhaes. Volgens hem was het geloof aan een uitgestrekt continent, Zuiderland genoemd, dat de hele Zuidpool tot Vuurland zou bedekken, een mythe, een legende waarvan de verspreiding door de heren van de Algemene Oost-Indische Compagnie uit eigenbelang in de hand werd gewerkt.

Hij zette zijn ideeën uiteen aan enige hooggeplaatste heren van Hoorn, burgemeester Pieter Brouwers, schepen Jan Molenwerf en secretaris Jan Kies, strenge, sobere lieden, maar die gauw hun gewone kalmte lieten schieten als ze op zakelijk terrein kwamen. Met hun medewerking stichtte hij de Zuidelijke Compagnie.

Twee schepen werden aangekocht en uitgerust. Het grootste, de *Eendracht*, mat 360 ton en was bewapend met 19 kanonnen en 12 steenmortieren; het aantal manschappen bedroeg 65. De galerij van

Zonder belang zijn : MOLL, *Verhandelingen over eenige vroegere zee-tochten der Nederlanders*, Amsterdam, 1825; de opstellen van B. DUMORTIER en DE REIFFENBERG, gepubliceerd in t. II, van BULLETINS DE L'ACADEMIE DE BRUXELLES, en A. G. CHOTIN, *Notice sur Isaac Lemaire, hydrographe et navigateur*, in ANNALES DE LA SOCIETE DE LITTERATURE DE Tournai, 1845.

(5) Cfr. Ch. DE LANNOY en H. VANDER LINDEN, *Histoire de l'expansion coloniale des Peuples européens. Néerlande et Danemark (XVIIe et XVIIIe siècles)*, Bruxelles, 1911, pp. 46 ss.

het schip was versierd met « beelden en leeuwen » en in de kajuit van Jacques Lemaire — die door zijn vader tot bevelhebber van de expeditie gepromoveerd was, — kon men diverse zeekaarten, een portret van Z. E. de prins van Nassau in wapenrusting, een wereldkaart, een spiegel, klokjes en verscheidene reisbeschrijvingen vinden.

Het tweede zeilschip, de *Hoorn* gedoopt, geleek meer op een yacht, het verplaatste slechts 110 ton; zijn bewapening bestond uit 8 kanonnen en 4 steenmortieren en zijn bemanning telde 22 koppen ⁽⁶⁾.

Op 16 maart 1615 gaf Isaac Lemaire aan zijn zoon het vertreksein, nadat hij hem, enkele ogenblikken tevoren, een lange memorie had overhandigd: « Secrete ende particuliere instructie voor Jacques le Maire op zijne aenstaende reyse naert suyden. » Willem Cornelis Schouten was aangesteld als meester op het grootste schip.

Op de kade verdrong zich een roepende en wuivende menigte bloedverwanten en vrienden. De sfeer van scheiding was hier méér gespannen dan bij andere gelegenheden. Niemand immers wist onder welke exotische hemels deze twee schepen zouden gaan varen, niemand, tenzij de administrateurs van de Compagnie en de bevelhebber Jacques Lemaire, die echter het geheim vier maanden lang zal bewaren.

*
* *

In de voorgaande eeuw heeft P.A. Tiele een inventaris opgemaakt van de Nederlandse scheepsjournaals; hij beschrijft daarin de verschillende uitgaven van de journaals van Jacques Lemaire en van Cornelis Schouten ⁽⁷⁾.

Wij echter steunen vooral op de uitgave van Herrera ⁽⁸⁾ die vijf jaar na de dood van Jacques Lemaire de tekst gaf zoals die aan boord van de *Eendracht* opgesteld was. Die tekst begint met de woorden:

« L'an 1615, le 14 de juin, sur le soir, partimes de Texel, ayans le vent de Nort et bon succès... » ⁽⁹⁾.

De wind bleef gunstig tot de 20e. Die dag keerde hij naar het westen en verplichtte de schepen à « voguer et virer de çï et de là ».

(6) Een goede gravure stelt de *Eendracht* en de *Hoorn* voor in *Journal ou Description du merveilleux voyage de Guillaume Schouten, etc...* Amsterdam, 1618.

(7) P.-A. TIELE, *Mémoire bibliographique sur les journaux des navigateurs néerlandais*, Amsterdam, 1867, pp. 40-63.

(8) HERRERA (Antonio de), *Description des Indes Occidentales qu'on appelle aujourd'hui le Nouveau Monde*, Amsterdam, 1622.

(9) HERRERA, *op. cit.*, p. 107.

« Rencontrames un bateau venant d'Irlande et un autre de S. Michel des isles flamandes, que nous assistions de quelques pains de seigle et d'autres provisions comme de la merlue fèche » (10).

De bemanning profiteerde van de kalmte om het eiland Wight aan te doen, op zoek naar een bijkomende scheepstimmerman. De schipper vond er geen, maar had meer geluk te Plymouth, de 27e. De aangemonsterde timmerman heette Cornelis Anthoonis; hij was afkomstig uit Medenblik en kwam terug van de Canarische Eilanden.

Zijn aanwezigheid aan boord bleek des te nuttiger, toen op 2 juli de tweede meester-timmerman stierf. Hij werd in zee begraven 's namiddags om vier uur, met een kanonschot als afscheidssaluut.

De reis verliep zonder geschiedenis tot de Kreeftskeerkring, waar « il survint un orage à l'improuvu, qui du matin au desjeuner nous emporta notre esquif, lequel trainoit derriere le grand vaisseau, sans qu'on y sceust donner remede; a cause que la mer l'avoit rempli d'eau, devant qu'on eut le loisir de tourner la navire : ainsi le perdimes et s'en alla à la garde de Dieu. Or y avoit il en ces quartiers de jour en jour des orages, nonobstant qu'avions le Soleil droict au Zenith : mais il semble que cest l'ordinaire en Esté. » (11).

Natuurlijk — voegen wij eraan toe — aangezien men in volle regenseizoen was.

Tornado's volgden op mooie dagen en gunstige winden op windstilte. Bij grote hitte sprongen de vliegende vissen boven de golven, tot groot vermaak van de scheepsjongens.

Op de 22e juli, rond de middag, voeren de schepen bij windstilte op ongeveer drie mijlen van *Cabo Verde*. Ze wierpen het anker uit op een zandige, effen bodem. In de verte waren de lage, beboste bergen te onderscheiden.

De volgende dag... « Incontinent nous vindrent trouver les Negres, faisans grand semblant de nous vouloir bien traiter et assister en toutes choses. » (12).

De 24^e werden de bier- en watervaten onderzocht, die erg geleden hadden door het feit dat ze niet met ijzeren banden versterkt waren.

De 25^e kwam de gouverneur Gaspard Gonsalvo aan boord. Hij was een man van 49 jaar, die voor acht stukken ijzer toelating gaf om de

(10) *Idem*, p. 107.

(11) *Idem*, p. 109.

(12) *Idem*, p. 110.

watervoorraden te vernieuwen. Zijn enige voorwaarde : een fles wijn voor zijn vrouw.

De volgende dagen, voor zover de storm en de onweren het toelieten, vulden de matrozen de tonnen met vers water. De 30e bracht Jacques Lemaire, gewapend met de gewenste fles wijn, een bezoek aan Gaspard Gonsalvo. « Il y achepta une belle chevre pour une verge de fer : et lui fut faict present d'un petit jeune taureau; voilà toute la provision qu'il y trouva, hormis encore un peu de *Persil de mer* que nous y ceuillions.

« Ce gouverneur ou Alcayro estoit chrestien de Religion », precieert het scheepsjournaal, « ayans quatre femmes » (13).

Voor welke was de fameuze fles wijn bestemd ?

Opgetuigd en overvloedig van vers water voorzien, gingen de schepen in de vroege morgen onder zeil. De eentonigheid van lange zeereizen is wel bekend. De ontmoeting met een karveel, het schouwspel van een walvis of een zeeschildpad worden vanzelf vermeldenswaardige gebeurtenissen.

Daar de wind onveranderlijk uit het noorden bleef waaien, en daar de scheurbuik slachtoffers begon te maken onder de scheepslui, besloten Jacques Lemaire en zijn raad, op 18 augustus, koers te zetten naar Sierra Leone. Op dat ogenblik bevonden de schepen zich op een hoogte van 6 graden 52 minuten. Op de morgen van de 21e tekenden de bergen van Sierra Leone zich af op de horizon. Men voer voorbij de Sint-Anna-baai, maar de al te zwakke wind verplichtte de manschappen de landingsmanoeuvres tot 's anderendaags uit te stellen. Jacques Lemaire « n'y trouvant que des boscages, espès et dangereux qu'on n'eust sceu passer » (14).

Zes dagen lang spanden de scheepslui zich in om een negerdorp te vinden. Bij het minste spoor van rook dat zich in de verte scheen te verheffen, wierpen ze zich de moerassen in en waadden soms tot de borst door het water. Voor hun moeite konden ze wat citroenen plukken — zeer zeker erg waardevol voor de lijders aan scheurbuik — en enige oesters die onder water aan de takken van de bomen hingen.

Op 30 augustus, eindelijk een dorp ! « L'eau fraische sautoit hors des rochers devant nos yeux, et les gens nous appelloyent à haute voix en leur langage pour venir à terre » (15).

(13) *Idem*, pp. 110-111.

(14) *Idem*, p. 112.

(15) *Idem*, p. 113.

Onmiddellijk na de uitwisseling van gijzelaars, begonnen de ontdekkingsreizigers en de inboorlingen hun ruilverrichtingen.

Het weer liet niet toe Sierra Leone te verlaten vóór de 9e september. De matrozen namen de gelegenheid te baat om citroenen in overvloed te oogsten, om trossen bananen aan boord te brengen, en om wat wild te vangen, o.a. een jonge antilope.

Terwijl de *Eendracht* en de *Hoorn* de steven wendden naar Brazilië, volgden rukwinden vergezeld van regen en schrikwekkende onwederen elkaar op. Geregeld braken windstoten de vaart van de schepen en verplichtten de matrozen de zeilen te geien. Een weer zoals men het slechts kent in de evenaarszeeën.

Op de vijfde oktober had de kapitein net de positie bepaald : hoogte 4 graden, 28 minuten, toen plots de boot door de golven opgeheven werd en de hele romp kraakte alsof hij geharpoeneerd was. De manschappen in het ruim sloeg de schrik om het hart, daar ze dachten dat de *Eendracht* op een rif gelopen was. Onmiddellijk klom een matroos in het kraaiennest, vanwaar hij zag dat de golven rood gekleurd werden. Hij wist niet wat hiervan te denken en zijn gezellen begrepen er evenmin iets van.

Later, toen ze Port-Désiré aandeden, werd alles duidelijk. Een zeemonster had zich met zulke kracht tegen de romp geworpen, dat zijn hoorn « qui estoit de la grosseur ordinaire d'une dent d'Elephant » (16) erin was blijven steken. Het dodelijk gekwetst dier had zo overvloedig bloed verloren, dat het water erdoor verkleurd werd.

Maar op het ogenblik zelf hadden de manschappen niet begrepen wat er gebeurde. Ze waren bijgelovig zoals alle zeebonken, hoewel ze zich er wel voor wachtten het te laten merken. Maar niettegenstaande hun brutale lach en hun kwinkslagen, bleken ze in hun diepste binnenste niet zo erg gerust. Ze waren nerveus. Het bewijs is wel, dat de tiende oktober twee onder hen die een vuistgevecht geleverd hadden, in de ijzers geslagen moesten worden.

Geen verdere klachten nochtans. Het is nu vier maanden geleden dat de mannen Texel verlaten hebben, het meest westelijke van de Friese Eilanden. Ze weten nog steeds niet waar ze heen gaan. Wat kan het hun trouwens schelen ! Het zeemansleven is hun leven. Men werkt er zich kreupel, men vecht tegen de tornado's, men waagt zijn huid onder barbaarse volkeren, maar men leeft er hevig.

(16) *Idem*, p. 116.

De evenaar wordt overschreden in de nacht van 20 op 21 oktober. Enkele dagen later verzamelt Jacques Lemaire de stuurliu, assistenten en officieren in zijn kajuit. Hij deelt hun mede :

« Thans kan ik u zeggen dat het mijn bedoeling en mijn opdracht is naar het Zuiderland te varen » (17).

Niemand is verwonderd, niemand protesteert. Toen ze aanmonsterden, beloofden ze hun leider te volgen, waar ter wereld hij hen ook brengen zou. Jacques Lemaire leest hun dan enkele passages voor uit het beroemde *Mémorial* van Quiros, wat hen zeer geestdriftig maakt.

Zo gaan ze met de glimlach op het gezicht het nieuws aan de matrozen kond doen. Die slaan luidruchtig aan het juichen en roepen elkaar opgetogen het woord « Zuiderland » toe. Sommigen die vrezen het woord niet te kunnen onthouden, schrijven het met krijt op de voering van hun matrozenpet, andere noteren het op een plankje. Allen zijn ervan overtuigd dat « un tel et si noble voyage ne leur pourroit que tourner à grand louange et profit » (18).

Ook de wind is nu van de partij; hij drijft de *Eendracht* en de *Hoorn* naar de haven van Port-Désiré. Algauw bemerken de matrozen de eerste tekenen van naderend land : plantenresten en kringen van pinguins vlotten op de golven.

In de morgen van 9 december vaart de kleine vloot het smalle kanaal binnen. Maar de ankers krijgen geen houvast, ze glijden voortdurend over de rotsachtige bodem. Terwijl de manschappen manoevreren om de boten in veiligheid te brengen, gaan Jacques Lemaire, zijn broer Daniel en een dertigtal musketiers aan wal op het Konings-eiland. Ze hopen er brieven van Van Spielberghen of andere ontdekkingsreizigers te vinden. Maar hun onderzoek levert geen resultaten op.

« Cestoit une isle rabboteuse, pleine d'arbres et de Mouettes et des œufs sans nombre; nous en trouvames tant que nous voulions avoir, mais la pluspart estoient couvés » (19).

De volgende dagen zet Jacques Lemaire zijn opzoeking voort, maar vindt niets anders dan wat gebroken aardewerk dat voortkomt van een Hollands schip. Maar hij ontmoet zeeleeuwen zo groot als veulens en hij ontdekt graven van inboorlingen opgericht op hoge rotsen en met stenen bedekt.

(17) *Idem*, p. 117.

(18) *Idem*, p. 117.

(19) *Idem*, p. 124.

Ondertussen zorgt de bemanning voor de bevoorrading met vers water en voor het kalfaten van de schepen. Ze hebben afval en mos bijeengebracht om die onder de kiel in brand te steken. Het is een gevaarlijk werkje : een onvoorzienne windstoot kan de vlammen te hoog doen opslaan.

In achtenveertig uren is het kalfaten en de schoonmaak van de *Eendracht* klaar. Het is nu de beurt aan de *Hoorn*. Maar dit keer hebben de matrozen geen geluk. Was het mos te droog of werd er teveel van gebruikt ? Niemand weet het. Maar zoveel is zeker, dat er plots vuur opslaat aan bakboord; het slaat over naar de kajuit, naar het want, naar de masten. In paniek beginnen de manschappen emmers water te ledigen en het weinige zand aan te voeren dat ze op het strand kunnen vinden. Te laat echter. Het yacht is verloren. In de loop van de nacht bereikt het vuur de buskruitvaten, die met een geweldig geluid ontploffen.

De morgen van de 20 december brandt de *Hoorn* nog steeds. Hoop en al worden zevenendertig pond zwartgerookt zilver en veertien honderd pond verwrongen lood uit de as opgehaald.

Wat aan te vangen ? Jacques Lemaire denkt er niet aan naar Holland terug te keren. Hij houdt zijn mannen bezig door hen de watervoorraden te doen aanvullen en het lood te doen hersmelten « qui estoit tres noir et fort laid à veoir » (20).

En om hun moreel op te monteren toont de leider van de expeditie hun voor de eerste maal de zuidelijke kaart.

Op Nieuwjaarsdag 1616... « quelques uns de la compagnie vindrent jouer le nouvel an devant la cahute avec tambours, trompettes et flutes, qui furent récompensés d'un pot de vin dont chacun aussi des gens eut encore après desiuner le quart d'une pinte » (21). Zo goed en zo kwaad als het gaat, wordt weer zee gekozen. De twee versmolten bemanningen zitten als haringen in een ton samen op de *Eendracht*, wat het leven aan boord niet aangener maakt. De manschappen vinden zelfs geen plaats genoeg om elk over een beschutte slaappleats te beschikken !

Tot overmaat van ramp volgt de ene storm na de andere. De mannen beginnen te mompelen. Cornelis Schouten met name, de kaptain van het zeilschip, zegt aan ieder die het horen wil :

(20) *Idem*, p. 126.

(21) *Idem*, p. 127.

« Men leidt ons regelrecht naar de slachtbank. »

Jacques Lemaire moet zijn ondergeschikten tot de orde roepen « et leur frotter l'oreille d'une bonne réprimende à cause des propos désespérés de vouloir retourner à la maison... » (22).

Op de 20e januari 1616 vaart de *Eendracht* voorbij de Straat van Magalhaes en zet haar koers naar het zuiden voort. Het weer is opgeklaard, maar de lucht blijft zo vochtig dat de kaarten en perkamenten rotten aan boord.

Vijf dagen later ontdekken de reizigers een nauwe doorgang tussen hoge bergen. Met algemene instemming noemen zij het onbekend eiland Statenland en de daartegenoverliggende kust Land van Maurits van Nassau.

Opnieuw is de storm opgestoken, als Jacques Lemaire, op de 29e januari een archipel ontdekt waaraan hij de naam Eilanden van Barneveldt geeft. De stroming drijft het schip naar het westen. « Apres midy veimes encor au Nortnortoest, le pays haut et blanc de neige et deux hautes montagnes à l'Occident, cuydant que là fust la fin d'icelle terre que le Président, à l'honneur de la ville de Horne nomma le Cap de Horne » (23).

Het weer blijft zeer veranderlijk.

« Telle est la nature de la mer de ces quartiers », zegt het scheepsjournaal, « quel vent qu'il face, elle s'enfle tout incontinent et envoie ses ondes jusqu'au ciel, et demeure longtems troublée » (24).

In de morgen van 12 februari gaat de wind liggen, als om de belangrijkheid van het ogenblik te beklemtonen. Inderdaad, het schip is zopas de zuidelijke zee binnengevaren langs een totnogtoe onbekende straat. De manschappen krijgen dubbel rantsoen om de gebeurtenis te vieren. Daarna besluit de raad dat de ontdekte zeeëngte voortaan de naam Jacques Lemaire zal dragen. Tot staving van dit feit ondertekenen de leden het proces-verbaal van de inbezitneming. « Au nom de Dieu bénit qui du commencement à créé Ciel et Terre, sans lequel nulle bonne chose ne se peut faire, commencer ou conserver. Par lequel et au nom duquel sont toutes choses, et à la gloire du très Saint Nom d'iceluy. A tous ceux qui la présente verront ou liront, salut.

(22) *Idem*, p. 128.

(23) *Idem*, p. 130. A. DE BURBURE DE WESEMBEEK, *op. cit.*, denkt aan het schip en niet aan de stad.

(24) HERRERA, *op. cit.*, p. 131.

« Considéré que c'est une chose honorable et profitable à tous Pays, Provinces et Républiques, principalement ceux et celles qui trafiquent sur la mer; se prevaloir de la navigation et faire veoir à tous hommes le courage et l'esprit de leur nation au profit et à l'honneur de leurs sujets et pays; soit notoire que nous sousignés par la presente tesmoignons et ratifions estre la vérité que, au mois de janvier de ceste année 1616, après la nativité de Christ; estans sortis de Hollande, de la ville de Horne, sur deux vaisseaux *Concorde* et *Horne*, y estant President *JAQUES le Maire* et *Guillaume-Cornelis Schouten*, Patron, sous la sauvegarde et protection des Hauts et Puissans Seigneurs Nosseigneurs les Estats des Provinces Unies et de Son Excellence le prince Maurice de Nassau, grand admiral de la Mer, etc., pour y descouvrir les Passages, Isles et Pays de la partie Australe du Monde jusqu'alors incogne, suyvant les ottois et patentes desdits seigneurs.

« Qu'après grans travaux et dangers, par la grace de Dieu, avons trouvé, descouvert et navigé par un nouveau passage allant de la grande mer Océane du Nort jusques en la mer du Sud; assavoir du sud de l'Estroit de Magallanes et des isles y annexes sur la hauteur de 58 degrés 59 minutes. Auquel endroit nous sousignés vérifions et déclarons d'avoir trouvé une spacieuse et grande mer au sud des isles et terres d'Amerique; à raison de quoy l'avons appelée la nouvelle mer du Sud n'ayans veu ne descouvert au sud d'icelle aucun pays, ne quelque apparence de pays, jugeans par ses qualités et conditions qu'elle doist estre de tresgrande estendue et largeur : trouvans par expérience que par icy la grande Mer Océane, qu'on appelle la mer du Nort, se joint à la spacieuse mer du Sud, à la plus grande commodité de la navigation.

« En outre, déclarons que de nostre cognoissance, ny pas ouir-dire, jamais homme ou nation du monde, soit d'Europe, soit des autres parties de l'univers, n'a voyagé par ledict passage. Et pour ce comme estans les premiers à la detection de ces terres et passage, avons donné aux trois isles qui sont en la dicte mer au Sud-est d'Amerique le nom du Pays de Messieurs les Estats, Pays de Maurice et l'isle de Barneville, et le passage qui va entre et joignant icelles, le Passage de le Maire.

« Desquelles Terres, Mer et Passage, en vigueur et par autorité susdite, au nom des Nobles et Puissans Seigneurs les Estats, et de Son Excellence le prince de Nassau, suyvant la coustume ancienne, comme estans les premiers inventeurs, prenons la première possession et préférence.

« En tesmoignage de tout ce que dessus, fut soubsignée la presente. Faict sur la nef de « Concorde ».

« Jaques le Maire, Guillaume Cornelis Schouten, Jean Thierry de Horne, grand Pilote sur la nef *Horne*, Conrad Thierry Oosterblock, Pilote sur la nef *Horne*, Nicolas Pietersz. d'Oosthuysse, grand Pilote de *Concorde*, Corneille Kinerson de Rysdam, second Pilote de *Concorde* (25).

★
★★

Tijdens de tweede helft van februari wagen de zeevaarders zich niet verder zuidwaarts. De toestand van uitputting van de bemanning laat zulk waagstuk niet toe. Op 8 maart wordt Jacques Lemaire ziek : hij lijdt aan scheurbuik. Gelukkig haalt de sterke constitutie van de Doornikse bevelhebber het op de ziekte. Maar een maand later sterft Jan Schouten, broer van de kapitein, aan de gevolgen van een bronchitis samengaand met scheurbuik.

Op de dag zelf dat hij aan de golven wordt toevertrouwd, bemerkt de bemanning land. « C'est l'isle que Magallanes fit appeler *Desventurada*, c'est à dire la *Malheureuse*... Elle est pleine de cresson d'eau, qui est fort amere au palais, et bonne pour le Scorbut, picquant comme du Dragon et faisant aller à chambre. » (26).

Op 14 april — precies tien maanden na het vertrek van Texel — bemerkt de bemanning de Pomonton-archipel, op twee mijlen van het schip. Van boeg tot achtersteven weerklinkt een geweldige vreugdekreet. De zieken krijgen het vertrouwen terug.

Een prauw, niet meer dan een ruw uitgeholde boomstam, komt naar het schip toe. Ze wordt geroeid door vier volledig naakte mannen, die roepen en gesticuleren. De bemanning ontvangt hen op een nog luider gehuil dan het hunne. Jacques Lemaire laat de trompetten steken en de witte vlag hijsen. Deze eigenaardige dialoog haalt niet veel uit. Iedereen blijft bij zijn afwachtende houding en zijn wantrouwen.

De volgende morgen nadert de *Eendracht* de kust iets dichter, en een sloep wordt uitgezet en vaart naar de inboorlingen toe. Drie van hen zijn stoutmoedig genoeg om met de zeelui te komen praten. Deze bieden hun drie messen en wat glazen kralen aan. Het wantrouwen wijkt enigszins, zeelui en inboorlingen drukken elkaar de linkerhand, ten teken van vriendschap, de linkerhand, de hand van het hart.

(25) *Idem*, pp. 132-133.

(26) *Idem*, pp. 135-136.

« Ils (de inboorlingen) ont les cheveux tous noirs, qu'ils relient sur la teste ou sur les espaulés; ils sont jaunes et bruns de couleur, ayans la peau et spécialement les doigts marqués de plusieurs figures, longues, rondes et carrees; estoient gras et gros, grands de stature et robustes, le nés camus et les oreilles percées dans lesquelles ils mirent les clous et corales que tantost ils avoyent receu de nous. Ne couvrent que les parties secrettes d'une petite pièce de matre allant autour du ventre et passant entre les jambes » (27).

Dit volk toont zich veel oorlogszuchtiger dan men na het eerste kontakt verwacht had. Inderdaad, als zes bemanningsleden zich aan land begeven om vers vlees en vruchten te ruilen, gaan de inboorlingen hen te lijf en nemen hun messen af en alles wat van ver of van dicht op ijzer gelijk. Ze trachtten zich zelfs meester te maken van de persoon van twee Hollanders, die zich al te ver vertrouwden. Daarop lossen de andere vier enkele musketschoten, wat onmiddellijk paniek zaaï.

Het onderzoek van de archipel wordt voortgezet met het eiland Oura, « appelée par nous, l'*isle sans fond*, car nous n'y sceumes point trouver de fond pour ancrer. Or il semble bien que jusqu'alors ceste isle n'a pas esté cognue ne fréquentée de personne... Les femmes portoient quelques petites couvertures depuis le ventre jusqu'au dessous des genoux tansoient leurs maris, à ce qu'il nous sembla voir de ce qu'ils nous avoient trahis et traictés si barbarement » (28).

Op 16 april vinden de zeevaarders zoet water op het eiland Teikoa, dat ze om die reden Waterland dopen. Op de kust van het naburige eiland bemerken ze « un homme sauvage, grand de corps, ayant son arc en la main, comme pour tirer aux poissons » (29). Andere inboorlingen staan bijeen op het strand, maar ze vluchten de bossen in zogauw ze de blanken bemerken. « Il y avoit en ceste isle tant de Mousches, que les gens, l'esquif et les rames en estoient tout noirs et couverts : lesquelles venans sur la nef se meirent autour de nous sur les mains et sur le visage, si terriblement qu'il n'y avoit point de moyen pour s'en sauver. Ceste playe dura trois jours de route et eut duré encore bien plus, n'eust esté le vent qui les chassa. Pour ceste cause appelames ce lieu l'*isle des Mousches* » (30).

(27) *Idem*, p. 137.

(28) *Idem*, p. 137

(29) *Idem*, p. 138.

(30) *Idem*, p. 138

De betrekkingen met de inboorlingen verschillen van eiland tot eiland. Het *Scheepsjournaal* van Jacques Lemaire beschrijft ze met heel wat bijzonderheden. « Ces gens avoyent les cheveux fort noirs, les uns pendans, les autres quelque peu entortillés. Les femmes aussi avoyent les cheveux coupés, de sorte que ne les eust sceu reconnoistre et discerner sinon par les mammelles » (31).

Volgt dan een beschrijving van de inlandse vaartuigen. « La façon et structure de leur navire estoit bien estrange, car c'estoit en effet un plancher sur deux petites Canoas séparées l'une de l'autre comme une toise et demie, et sur icelles à travers des gros bastons et poultries, sur lesquelles estoit basti ledict plancher bien serré; et la-dessus, une petite logette de mattes, en la quelle estoyent les femmes et enfans. Ils gouvernoyent le bateau par devant et par derrière, avec des avirons bien espès et gros. Le mast estoit sur le devant de la navire fiché dans une barre avec des gros chables. Avoyent une longue antenne à la manière des bezanes et des belles cordes de plusieurs façon et de diverse estoffe ...La voile estoit faict de mattes » (32).

Op 11 mei, rond de middag, verlaten een twintigtal inboorlingen, die enige tijd rond het schip getreuzeld hebben, hun prauwen en klimmen aan boord. Om hen goed te stemmen begint een matroos op zijn viool te spelen. De wilden zijn zichtbaar verrukt en lachen hartelijk. Daarop beginnen de matrozen, die voor het merendeel drollige kerels zijn, te dansen en slepen de inboorlingen mee in de ronde. Het wordt een echte kermis.

Maar Jacques Lemaire vergeet ondertussen zijn zaken niet. Als zijn gasten, hees en buiten adem, zich klaarmaken om de *Eendracht* te verlaten, maakt hij hun duidelijk dat hij kokosnoten, bananen, varkens en kippen verlangt. Met gebaren verklaren ze zich akkoord.

En inderdaad, niet zogauw hebben de wilden overleg gepleegd met hun stamgenoten, of daar komen ze terug naar het schip, vergezeld van een menigte vrienden. Sommigen komen in prauwen, anderen zwemmen gewoon, met om de hals een krans kokosnoten. Deze eigenaardige aanval slaat de bemanning enigszins uit haar lood. Zij staat eerder wantrouwig tegenover deze al te grote ijver van de inboorlingen. Met reden trouwens, want er zijn geen erger dieven dan de bewoners van deze eilanden. De kunst van het stelen is hun een tweede natuur. Met hun tanden en hun nagels trachten ze de spijkers uit het schip te

(31) *Idem*, p. 140.

(32) *Idem*, p. 140.

halen. Ze stelen kanonballen. De een rukt met zulke brutaliteit een mes uit de handen van de kok dat hij zich bijna de vingers afsnijdt; een ander gaat met een matras aan de haal. Hier wordt een hemd gestolen, daar een oorkussen.

Maar dit is niet alles. Op het ogenblik dat de sloep die naar het strand gevaren was, naar de *Eendracht* terug wil keren, wordt ze door twaalf prauwen aangevallen. Een inboorling maakt zich onverhoeds meester van het peillood et bedreigt de matrozen met zijn assegaai. Jacques Lemaire, die het ergste vreest, laat twee kanonschoten lossen in de hoop. Twee of drie wilden vallen, en de anderen stuiven uiteen met vervaarlijke angstkreten.

Na deze gebeurtenissen kon men verwachten dat de aanvallers zich zouden beschouwen als in staat van oorlog met de blanken. Maar het blijkt dat ze helemaal niet haatdragend zijn. De volgende morgen zeer vroeg reeds, komen vijfendertig prauwen, volgeladen met kokosnoten, bij het schip aanleggen, alsof er enkele uren tevoren niets gebeurd was. Jacques Lemaire speelt het spel mee, hij sluit de koop af : vijf kokosnoten voor een spijker !

Als de grote chef van de stam ziet hoe zijn onderdanen aan het ruilen zijn geslagen, hoe ze met speenvarkens vertrekken en met prachtige glazen kralen terugkeren, begint ook hij belangstelling te tonen voor deze aartsrijke en almachtige vreemdelingen. Hij wil hen in levende lijve aanschouwen.

Omringd door een indrukwekkende vloot, komt zijn prauw bij het zeilschip liggen. Gezeten onder een mat die als een troonhemel boven hem gespannen is, aanschouwt hij met verbazing de afmetingen van de *Eendracht*. Na enige vreemde plichtplegingen, stoot hij driemaal na elkaar een lang gehuil uit, gevolgd door nog een vierde huilpartij die door al de wilden in koor overgenomen wordt. Daarna zendt hij een van zijn dienaren om een zeer fijne mat en een « *accoustrement comme de papier* » (33) als geschenken aan te bieden. Als tegenprestatie biedt Jacques Lemaire een stuk lijnwaad aan, een bijl en drie korallen halsnoeren. En terwijl de grote chef zich terugtrekt, laat hij de trompetten steken en de trommels roffelen...

Is het in deze streken gewoonte sommige dagen voor de oorlog te bestemmen en andere voor de vrede ? Of strekt het gezag van de grote chef zich niet uit over al de eilanden van de Niouha-archipel ? Wat er

(33) *Idem*, p. 142.

ook van zij, op 13 mei onderneemt een indrukwekkend aantal zeilbaren een aanval tegen de *Eendracht*. Het zeil van de prauw die de slag leidt voert de figuur van een rood en grijs geschilderde haan.

Het enteren gaat gepaard met oorverdovende kreten en wordt ondersteund door een hagel van stenen en lansen. Verscheidene matrozen worden gekwetst en het scheelt niet veel of de brug wordt ingenomen. Zonder nog een ogenblik te verliezen beveelt Jacques Lemaire een salvo van de musketten. Dat slaat ogenblikkelijk in. Verschillende wilden blijven dood ter plaatse en de anderen redden zich al zwemmend, vergezeld door de vrouwen die meegekomen waren om de mannen tot wreedheid op te hitsen. Wel duizend man springen aldus te water, wat laat vermoeden dat alle weerbare mannen gemobiliseerd waren voor de aanval.

De bemanning van de *Eendracht* schuimbekt van woede en eist een strafexpeditie. Maar Jacques Lemaire verzet zich formeel; hij wil niet dat er mensenbloed vloeit zonder zeer ernstige reden. Hij laat het anker lichten en de zeilen hijsen. En in het voorbijvaren geeft hij aan het eiland vanwaar de krijgers gekomen zijn de naam Verraderseiland.

Een dergelijke waren ware trouwens op al de eilanden van die streek toepasselijk. Waar men ook aanlegt, overal moeten de matrozen slag leveren met de inboorlingen die onder voorwendsel van ruilhandel aan boord klimmen en aan het plunderen slaan.

De eerste enigszins vredelievende volksstam vinden ze op de Aloe-Fatoe-eilanden. Toch neemt Jacques Lemaire, die door de ontdekking wijs geworden is, alle nodige voorzorgsmaatregelen. Vooraleer hij betrekkingen aanknoopt met de inboorlingen, eist hij de uitwisseling van gijzelaars. Geen beter middel om rustig te kunnen praten met kerels van wie men niet helemaal zeker is !

Op 26 mei wensen de commandant van de expeditie en enige van zijn mannen de grote Latoe van de stam persoonlijk te ontmoeten. Ze brengen hem als geschenken een ronde spiegel en verschillende snuisterijen mee

Op het strand wacht een man op hen. Hij ligt voorovergebogen op de stenen, de handen gevouwen en het gezicht tegen de grond, « comme les Turcs quand ils prient » (34). Het is de grote en gevreesde Latoe die zich vernedert voor de vreemdelingen. Deze laatsten volgen onmiddellijk zijn voorbeeld, zij het met minder soepelheid.

(34) *Idem*, p 151.

Daar het stortregent, trekken de Latoe en zijn gasten zich terug onder een hut. En om het volk van Aloe-Fatoe te begroeten laat Jacques Lemaire de trompetten steken. De inboorlingen staan er stomverbaasd bij en roepen : « awo, awo ».

Daarop treedt de onderkoning ten tonele. Zonder een woord keert hij zich met gevouwen handen naar de blanken. Daarna spreekt hij enkele woorden, « avec grande autorité », maakt een luchtsprong en laat zich met een slag op zijn zitvlak vallen, de benen onder hem gekruist « à la façon des parmentiers » ⁽³⁵⁾. Een regelrechte hansworst, menen de Hollanders.

Na dit exploit begint de vice-Latoe een lange plechtige redevoering, als het tenminste geen gebed is. Als hij klaar is met peroreren brengen dienaars vruchten aan, en een drank gebrouwen uit gekookt athona-wortels. Tegen heug en meug moeten de zeelui de gaven naar binnen werken.

En dan komt het pathetisch moment. De Latoe en de onderkoning nemen hun kronen af en plaatsen ze op het hoofd van Jacques Lemaire en van een zekere Claes. Deze kronen zijn gemaakt van lange, smalle, witte pluimen, en onder en boven versierd met enkele kleine rode en groene pluimpjes. Een Belg en een Hollander worden op die wijze respectievelijk koning en onderkoning van Aloe-Fatoe.

Bij het vallen van de avond wordt een openluchtbal geïmproviseerd. De bemanning van de *Eendracht* zingt de oude refreinen van thuis en danst bij de muziek van de trompetten. Van hun kant dansen de inboorlingen op hun manier bij trommelmuziek.

Maar het hoogtepunt van het feest is ongetwijfeld het schermduel tussen Adriaan Claes en Nikolaas Jens...

In de vroeg namiddag van 29 mei komt de grote Latoe met zijn gevolg van edelen op zijn beurt een bezoek brengen aan Jacques Lemaire. Deze laatste ontvangt hen met de nodige eerbewijzen. Hij geleidt hen naar zijn kajuit waar hij hun een spiegel toont waarin ze niet durven kijken. Met gebaren legt hij hun de bediening van een kanon uit en toont hun het nut van het kompas. De Koning blijft staan voor ieder hem vreemd voorwerp en met het gezicht tegen de dekvloer murmelt hij vage gebeden. Als de inboorlingen alles gezien hebben, brengt de illustere Doornikse ontdekkingsreiziger hen terug aan land. Dat wordt aanleiding tot nieuwe feestelijkheden. Enige volledig naakte jonge meisjes beginnen voor de Latoe te dansen « au son d'un instrument

(35) *Idem*, p. 151.

faict en façon quasi d'une pompe; ce qui nous sembla chose bien rare et estrange de veoir que un peuple si barbare eust tant d'esprit de pouvoir observer la cadence et jouer des instrumens » (36).

De inboorlingen van de Aloe-Fatoo eilanden hebben waarachtige Herculesgestalten, wat hun niet belet vlugge lopers en goede zwemmers te zijn. Hun huid is roodachtig bruin. De meesten hebben gekroesde of gevlochten haren « chascun à sa mode et à qui mieux ».

De vrouwen zijn lelijk, klein van gestalte en met de haren geknipt als bij de mannen. Ze zijn « sans loy ou reverence, fort impudiques, outrepassans les limites d'honnesteté à chascue moment ».

« En fin ils sont sans religion (wat betwistbaar lijkt) comme des bestes brutes et n'ont point du tout cognoissance de la marchandise; vivent comme les gens du premier monde sans travailler ayans pour viande les fruits des arbres et les poissons tout cruds » (37).

Op de eerste juni vertrekt de *Eendracht* van de Aloe-Fatoo-eilanden, met een oostenwind die de witte zeilen bolt. Voortaan zullen de reizigers nog slechts het anker uitwerpen om vruchten en vlees te kopen, vers water in te slaan, om te vissen en om zich te verdedigen tegen de Papoua's « mangeurs d'hommes, laids de couleur et hideux à veoir, ayant un visage comme des vieux singes, les jambes longues et tendres, le ventre gros comme un tonneau, les moustaches coupées. Les mamelles des femmes pendent comme un boyau jusques au mombril et une bosse au dos, sur laquelle portoyent un enfant » (38).

Op die wijze passeert het schip achtereenvolgens de Groene Eilanden, het Dampier-eiland, de Admiraalseilanden, het Vulkaan-eiland, Nieuw Guinea en de Molukken.

Bij een van de eilanden van deze laatste Archipel wordt aangelegd op 19 augustus. « Après tant de peines, il ne se faut aucunement esmerveiller de ce que nous désirions sur toutes choses nous relascher un peu pour reprendre nostre haleine. Et principalement d'autant que nous estions 85 personnes, gens robustes sur le basteau, toute provision et vivres estans quasi faillies, de sorte que ne sceumes assés remercier nostre bon Dieu de la grande miséricorde qu'il nous avoit faicte » (39).

De 4e september laat Jacques Lemaire het anker werpen voor Bihoa, een van de vijf Moro-eilanden. Enige matrozen gaan aan land in de

(36) *Idem*, p. 154.

(37) *Idem*, pp. 155-156.

(38) *Idem*, p. 163.

(39) *Idem*, p. 163.

hoop varkens en andere voorraden te vinden. Plots duiken uit het kreupelhout drie mannen op, gewapend met schilden en degens. De Hollanders weten niet wat te doen; instinctief roepen ze :

« Oranje Holland ! »

De drie wilden komen ogenblikkelijk het strand opgelopen, gieten zich water over het hoofd ten teken van vriendschap en omarmen vroegde de matrozen. De beschaafde wereld ligt niet ver meer af...

Twee weken later komen de ontdekkingsreizigers in Oost-Indië aan en ontschepen te Ternate. Laurens Reaal, die dienst doet als gouverneur-generaal, admiraal Steven Verhaegen en Gaspard Jans, gouverneur van Amboina, ontvangen hen hartelijk, « à la royale ».

En Jacques Lemaire geeft een uitgebreid relaas van zijn tocht door de onbekende zeeën van het zuiden, terwijl de bemanning uitrust en zich vermaakt op het eiland. Zeemansgenoevens van de ankerplaats.

De 26e september, na een banket bij Laurens Reaal, wordt Jacques Lemaire met grote eerbewijzen uitgeleide gedaan tot aan de *Eendracht*. Een militaire escorte begeleidt hem, vaandels voorop. Op het ogenblik van de afvaart wordt een drievoudig ere-salvo afgeschoten in de baai.

De *Eendracht* zet haar thuisreis voort, in gezelschap van de *Rotterdam*, die onder het bevel staat van de beroemde admiraal Joris van Spielberghen, die terugkeert van een expeditie naar Peru.

Celebes, Macassar, Madoera, Java, Japara... een heel rijk dat gesticht wordt. Op 29 oktober bereiken de twee schepen Djakarta. In de haven liggen drie Engelse en vier Vlaamse schepen en een jonk voor anker.

« Adieu soit la grâce qui nous a si bien gardés », noteert melancholisch de steller van het scheepsjournaal. De nieuwe gouverneur-generaal, Jan Coen, de ijzeren man, komt zijn post bezetten enkele uren na de aankomst van de *Eendracht*.

Op 1 november roept hij Jacques Lemaire en diens officieren bij zich. De Doornikse ontdekkingsreiziger gaat zonder achterdocht. Heeft hij niet alle redenen om fier te zijn over zijn exploit ?

Jan Coen ontvangt hem, omringd door heel zijn raad. Hij staat op en verklaart :

« In naam van de Oost-Indische Compagnie neem ik u gevangen. Uw schip, uw goederen en uw papieren worden aangeslagen. »

En daar Jacques Lemaire protesteert, voegt hij eraan toe :

« Gij hebt het privilege geschonden dat de Compagnie gekregen heeft over de straat van Magalhaes ».

« Neen, ik heb een andere doorgang ontdekt. »

« In dat geval kunt ge u wenden tot de autoriteiten in Holland. Ik voer enkel mijn instructies uit. »

In werkelijkheid is Jean Coen zich volkomen bewust van de onrechtvaardigheid die hij begaat; maar hij laat zich meeslepen door zijn haat tegen Isaak Lemaire. De brief die hij schrijft aan de Algemene Compagnie getuigt daar overvloedig van. De vader van de ontdekkingsreiziger staat erin afgeschilderd als de ergste vijand van de Compagnie, samen met de Engelsens, de Fransens en de Denen (40).

Overeenkomstig de bevelen van Jan Coen wordt het schip van Jacques Lemaire omgedoopt en krijgt de naam van *Meridionale Eendracht*. Het wordt onder het bevel geplaatst van admiraal Joris van Spielberghen, die toch op terugtocht naar Holland is. Als gevangene op erewoord gaat Jacques Lemaire aan boord van het admiraalschip *Amsterdam*.

Op 14 december maakt de flotilje zich zeilklaar. Helaas! Jacques Lemaire zal de lage landen van zijn kindsheid niet terugzien. Op 22 december overvalt een plotse dood hem, « gecauseerd deur de affronte ende fiericheyt hem aengedaen ».

★
★

Gedurende de nacht van 29 juni ontdekken de gezellen van Jacques Lemaire de Poolster, « qui par l'espace de vingt mois ou plus continuellement nous avoit été cachée ». Achtenveertig uren later vaart de *Eendracht* de haven van Amsterdam binnen. En Isaak Lemaire verneemt de tegelijk glorieuze en tragische uitslag van de expeditie die door zijn zoon geleid werd.

Een geweldige smart overvalt het hart van deze oude, gewiekste zakenman, maar zijn fierheid en zijn vitaliteit blijven ongebroken. Op 27 juli 1617 presenteert Isaak Lemaire zich vóór de vergadering van de Staten-Generaal. Zijn onverwacht verschijnen verwekt sensatie. Temidden van een bijna religieuze stilte kondigt hij de belangrijke aardrijkskundige ontdekking van zijn zoon aan, en verhaalt diens vernederende dood en het schandalig gedrag van Jan Coen.

De waarheid begint door te dringen en de glorie van Jacques Lemaire groeit met de dag.

De directeuren van de Algemene Oost-Indische Compagnie krijgen er gauw lucht van. Zij willen de gevaarlijke slag die hun toegebracht

(40) Cfr. O. LEMAIRE, *op. cit.*, pp. 339-448.

is, afweren. Met dit doel treden ze in contact met kapitein Cornelis Schouten, een intelligent man, maar opgevreten door heerszucht en die zich gedurende de hele expeditie onderscheidde door zijn lafheid. Tijdens een gevecht met inboorlingen ontdekten zijn eigen manschappen hem, weggekropen onder de bank van een sloep, wat hem de bijnaam « bankjeskruiper » bezorgde.

Steunend op de scheepsjournals van de *Eendracht* en de *Hoorn*, in beslag genomen te Djakarta, publiceert Cornelis Schouten in 1618 een tendencieus verhaal over de reis. De rol van Jacques Lemaire wordt erin geminimaliseerd, terwijl de schrijver zich tooit met de titels van organisator, leider en held... (14).

Dank zij de financiële steun van de Algemene Compagnie kent de apologie van Schouten door hemzelf een grote verspreiding, zowel in Holland zelf als in Frankrijk, Engeland, Duitsland en Spanje. « Lieg maar, er zal altijd wel iets van overblijven ». Ten overvloede verwerft de Algemene Compagnie, door oktrooi van 12 februari 1619, het alleenrecht tot het « faire rédiger, imprimer, éditer des cartes, journaux ou autres descriptions, mémoires et représentations de la navigation des Indes Orientales, ou des îles situés de ces côtés. ».

Zo wordt Isaak Lemaire tot zwijgen gebracht, onder bedreiging van een boete van duizend carolus-guldens, en de waarheid gesmoord tot in november 1619. Op die datum publiceert admiraal Van Spielbergen een verhaal over zijn reizen, met als aanhangsel een herwerkte uitgave van Schoutens relaas. De herwerking bestaat erin dat in de tekst en op de kaarten de naam van Jacques Lemaire in de plaats komt van die van Cornelis Schouten (42).

(41) *Journal / ou / Description / du merveilleux voyage de Guillaume / Schouten, Hollandois natif de Hoorn, fait es années 1615, 1616 et 1617. / Comme (en circumnavigeant le Globe terrestre, il a descouvert / vers le Zud du détroit de Magellan un nouveau passage, / Jusques à la grande Mer du Zud. / Ensemble / Des aventures admirables qui lui sont advenues en / descouvrant en plusieurs Isles, et peuples estranges. / A Amsterdam, chez Guillaume Janson, l'an 1618.*

In hetzelfde jaar verscheen een Nederlandse uitgave, een nieuwe Franse uitgave, gepubliceerd te Parijs, en het volgend jaar, een Spaanse vertaling, bij Guzman te Madrid, een Duitse vertaling bij Jacobi te Frankfurt.

(42) *Miroir Oost et West-Indical auquel sont descrites les deux dernières navigations faictes ès années 1614-1618, l'une par le renommé guerrier de mer Georges de Spilbergen... l'autre faicte par Jacob le Maire, lequel au costé du Zud du destroit de Magellan, a descouvert un nouveau destroit. Avec la description de tous les pays, gens et nations, le tout embelli de belles cartes et figures à ce servantes. A Amsterdam chez Jan Jansz. sur l'eau, à la Pas Carte l'an 1621.*

Deze handige aanval op het bedrog van de Algemene Compagnie heeft een enorme weerklank in de westerse wereld. Van overal worden nadere bijzonderheden gevraagd over de persoonlijkheid van Jacques Lemaire en over zijn tragisch einde. Men ruikt een schandaal en wil er zijn voordeel uithalen. Het komt zover dat de Staten-Generaal positie moeten kiezen in het debat. Zij geven het geval in handen van de Hoge Raad die de Algemene Oost-Indische Compagnie veroordeelt tot de teruggave van de *Eendracht*, haar lading en papieren, evenals tot het betalen van vergoeding en interesten sinds de dag van de inbeslag-neming.

Isaak Lemaire triomfeert over de gehele lijn; op hun beurt worden zijn tegenstanders vernederd. In 1621, twee jaar voor zijn dood, krijgt hij de gelegenheid het waarachtig scheepsjournaal van zijn zoon, dat volkomen verschillend is van het werk door Cornelis Schouten geschreven, te laten drukken in het Frans, Vlaams en Latijn ⁽⁴³⁾.

Het wordt voorafgegaan door een inleiding waarin de leugens en de onderduimse manoeuvres van Schouten ontmaskerd worden, die beweert dat « toute la charge auroit esté comme mise sur ses épaules. Ce que les Administrateurs de la Compagnie nient tout outre; et encore plus ce qu'il adjouste, qu'il auroit esté fait un certain accord entre eux, que Schouten founiroit la moitié des deniers pour l'accomplissement du voyage : lequel à la vérité n'a esté que simple patron du Navire au service, ou pour mieux dire, aux despens, voire au detriement des Marchands et Directeurs de la Compagnie... »

En inderdaad, het misverstand en de twijfel verdwijnen als bij toverslag bij de lectuur van het scheepsjournaal van Jacques Lemaire. Bladzijden die nog gans doordrongen zijn van een rustig heldendom.

Het is de rol van de geschiedenis de waarheid te doen zegevieren over de leugen. Ik hoop daar het mijne toe bijgedragen te hebben.

(43) *Description / des Indes Occidentales / qu'on appelle aujourd'hui / le Nouveau Monde : / par / Antoine de Herrera, Grand Chroniqueur des Indes et Chroniqueur de Castille, / translatée d'Espagnol en François / A laquelle sont adjoustées / Quelques autres descriptions des mesmes pays, / Avec la navigation du vaillant Capitaine Jacques le Maire, / et de plusieurs autres. Recueil de tous ceux qui ont passé l'Estroict de Magellan. Description de l'Inde Occidentale de Pedro Ordonnez de Cevallos. Description d'Amérique ou du Nouveau Monde, tirée des Tableaux Géographiques de Patrus Bertius. / A Amsterdam. / Chez Michel Collin, Libraire, demeurant au Livre / Domestique Anno M.D.C. XXII. / Avec privilège.*